

Т. А. Мельничук

ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗМІЩЕННЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ (1989 – 2001 рр.)

У сучасних умовах однією із галузей економіки, яка потребує постійної підтримки держави та реформування на нових засадах, є сільське господарство. У сільській місцевості проживає більше третини населення України, основна частина якого працює в аграрному секторі. Показники чисельності та територіального розміщення сільського населення поряд із соціально-економічними показниками є складовими розвитку Української держави.

У зв'язку зі зміною відносин на селі, початком земельної реформи у 1991 р. (приватизацією землі), відбуваються процеси, які потребують суттєвих змін у структурі сучасного села. Саме сільська місцевість дотепер залишається носієм самобутніх культурних, моральних традицій українського народу. У селі сконцентровано значну частку трудового потенціалу України. Майбутнє держави значною мірою залежить від перспектив села. Для забезпечення нормального функціонування сучасного села потрібне негайне створення умов для подолання кризової демографічної ситуації у сільській місцевості. Похилий вік і низький професійний рівень селян стали гальмом на шляху реформування аграрного сектору.

Автор статті ставить за мету проаналізувати демографічну ситуацію на селі протягом міжпереписного періоду (1989 – 2001 рр.).

Найбільш детально та багатогранно дозволяють вивчити вплив соціально-демографічних ознак на розвиток аграрного сектору матеріали переписів населення, що до останнього часу як історичне джерело вивчені й використані недостатньо [1]. Соціально-економічні проблеми відродження і розвитку українського села, його пріоритети в нових умовах господарювання, показники демографічної кризи висвітлюють у своїх працях П. П. Панченко, [2; 3] С. М. Тимченко [4], М. М. Вівчарик, [5], П. Т. Саблук [6], В. Я. Амбросов [7] та інші.

Однак проблеми зміни форм власності та господарювання на селі недостатньо вивчені. Немає роботи історичного плану, в якій би всебічно досліджувалося питання зміни економічних відносин в аграрній сфері, динаміки чисельності трудового потенціалу села саме впродовж останнього міжпереписного періоду 1989 – 2001 рр.

До 70-х рр. ХХ ст. основною формою господарювання в українському селі були колгоспи. В цілому по СРСР нараховувалося 32,8 тисячі крупних колгоспів [8, 223]. На початок 80-х років ХХ ст. їхня кількість скоротилася і становила 25,9 тисяч [9, 125]. Упродовж цих років комуністична партія проголошувала, що проблеми села є основними, потрібно особливо приділяти увагу демографічному розвитку та кадровому забезпеченню сільської місцевості.

Після розпаду Радянського Союзу владні структури нарешті зрозуміли, що земля повинна мати господаря. 18 грудня 1990 р. було проголошено основні положення аграрної реформи. За умов ринкових відносин виникає нова соціальна група сільського населення – фермери. Однак застаріла матеріально-технічна база господарств, кризова демографічна ситуація та дефіцит робочої сили не дозволяють повною мірою розвиватися сільськогосподарському сектору.

Демографічний стан у сільській місцевості міжпереписного періоду характеризувався зростанням смертності, зниженням народжуваності, інтенсивним старінням населення, депопуляцією, посиленням зовнішньої міграції.

Підтвердженням цього є цифрові дані поданої нижче таблиці [10, 150], [11, 115].

Табл. 1.

Коефіцієнти природного руху населення в сільській місцевості України в період із 1989 по 2001 рр.

Роки	Кількість народжених	Кількість померлих	Природне зменшення
1989	12,9	15,2	-2,3
1990	12,7	16,1	-3,4
1991	12,6	17,2	-4,6
1992	12,5	17,6	-5,1
1993	12	18,5	-6,5
1994	11,6	18,8	-7,2
1995	11,1	19,1	-8
1996	10,7	19,2	-8,5
1997	10,3	19	-8,7
1998	10,3	18,6	-8,3
1999	9,4	18,7	-9,3
2000	9,4	18,7	-9,7
2001	9,3	19	-10,1

Якщо за 1971 – 1981 рр. кількість селян зменшилася майже на 3 тис. осіб, то за період 1989 – 2001 рр. чисельність сільського населення зменшилася на 1,2 млн. осіб. За міжпереписний період, 1989 – 2001 рр., чисельність сільського населення зменшилася у 21 області. Передусім у Кіровоградській, Житомирській, Вінницькій, Чернігівській, Львівській областях. Лише у Чернівецькій, Полтавській, Закарпатській областях та Автономній республіці Крим спостерігалися, хоч і невеликі, але позитивні показники природного приросту. Від'ємний приріст сільського населення зумовлює скорочення кількості сіл через їх обезлюднення або об'єднання.

На початок 2001 р. в Україні нараховувалося 28814 сіл. За десять років 310 зникло безслідно, 233 вважаються безлюдними. Найбільше таких сіл виявлено у Київській – 78, Харківській – 23, Миколаївській – 19, Полтавській – 14, Чернігівській –

13 областях. В Україні 3538 сільських населених пунктів належать до категорії тих, що вимирають, 4216 – що занепадають [6, 205].

Динаміка природного руху сільського населення України свідчить про подальше поглиблення кризи у демографічній ситуації на селі. Демографічна криза – наслідок кризи в основних сферах життя суспільства. Відбувається повільний, невідворотний процес вимирання українського села. Демографічну ситуацію на сьогодні можна кваліфікувати як кризову ще й тому, що депопуляція супроводжується суттєвим погіршенням здоров'я населення: знижується середня тривалість життя. Тому в сучасних умовах переходу до ринкових відносин основним завданням повинно бути відродження та соціальний розвиток села, його інфраструктури, оновлення матеріально-технічної бази, надання фінансової підтримки з боку держави новим соціальним групам. Це стосується насамперед фермерів, які могли б у майбутньому зміцнити демографічні передумови і розширити демографічну базу відтворення сільського населення та трудового потенціалу села.

У подальшому дослідженні окресленої проблеми варто було б приділити увагу впливу різних видів міграції на демографічну ситуацію села, проаналізувати динаміку національного та мовного складу сільського населення України, показати процес зміни соціального статусу селянина протягом 1989 – 2001 рр.

1. Статистичний щорічник України за 2001 рік. – К., 2002.
2. Панченко П. Деформації в розвитку українського села у 80-х – на початку 90-х років // Український Історичний журнал (далі – УІЖ). – 1992. – № 1.
3. Панченко П. Соціальний та демографічний стан сучасного українського села. – К.: Інститут історії України, НАН України, Національний аграрний університет, 1998.
4. Тимченко С. Українське село: проблеми етносоціальних змін. 1959 – 1989. – Запоріжжя: ЗДУ, 1995.
5. Вівчарик М. Національні процеси в українському селі в умовах демократизації суспільства // УІЖ. – 1992. – № 1.
6. Реформування соціальної сфери села: організаційно-методичні засади. / За редакцією П. Т. Саблука. – К.: ІАЕ, УААН. – 2000.
7. Ринкова трансформація економіки АПК: колективна монографія у чотирьох частинах / За ред. П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнева – К.: ІАЕ, 2002.
8. Народное хозяйство СССР в 1984 году. Статистический ежегодник. – ЦСУ СССР. – М.: Финансы и статистика, 1985.
9. Народное хозяйство Украинской ССР в 1985 году. Стат. ежегодник. – ЦСУ УССР. – К.: Техника, 1986.
10. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 4) / За редакцією П. Т. Саблука та ін. – К.: ІАЕ, 2000.
11. Здоровцов О., Коротеєв М., Прасол В. Демографічна ситуація у сільській місцевості України і державні заходи щодо її поліпшення // Економіка АПК. – 2001. – № 9.

А. І. Лисенко

МІСЦЕ СІЛЬСЬКОЇ ЖІНКИ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ (1991 – 2001 рр.)

Сільське господарство України ще в докризовий період було найбільш ослаблено та розореною галуззю. Перехід до ринкової економіки і, як наслідок, кризова ситуація вкрай загострили проблеми українських селянок не лише в економічному, а й у соціальному плані, адже серед працівників сільського господарства переважають жінки.

Поліпшення становища сільської жінки, її місця на ринку праці, покращення соціально-економічних умов для приросту сільського населення, всебічного розвитку сім'ї, створення рівних можливостей для чоловіків і жінок у задоволенні соціальних, культурно-освітніх і побутових проблем – ось найболючіші питання, з якими зіткнулися жінки українського села в період розбудови громадянського суспільства.

Проблемам жінок на ринку праці та шляхам їх вирішення було присвячено Національну тристоронню конференцію „Жінки на ринку праці України”, що відбулася в лютому 1998 року. До матеріалів, опублікованих за підсумками обговорень, були включені статті українських урядовців, учених, фахівців і міжнародних експертів, де висвітлювалися сучасні проблеми розвитку ринку праці в Україні, відмінності становища на ньому жінок, пошукам шляхів подолання окремих форм їхньої економічної дискримінації та аспекти підвищення конкурентоспроможності жінок в умовах ринкової трансформації [1]. Так, проблеми зайнятості сільських жінок досліджував Л. Молдаван [2, 29 – 34]. Умови праці, побуту та здоров'я жінок, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, вивчали А. Каракашян та Т. Лепьошкіна [3, 156–161].

Економічні проблеми, з якими зіткнулися українські жінки в 90-х роках, визначали К. В. Шкретбан, Н. В. Гончар [4, 353 – 358]. Питання розподілу жінок за професійними групами та за статусом зайнятості досліджували Ю. М. Невмержинський, Н. П. П'яткіна [5, 296 – 321]. Соціально-демографічні проблеми розглядав К. Якуба [6].

Однак питання про українську жінку, зокрема, селянку, в період трансформації українського суспільства залишилися невирешеними. Причини, які заважають жінці брати участь у громадському, політичному житті держави, потребують глибокого аналізу та дослідження, що і є метою цієї статті.

Важливою проблемою, яка вимагає державного втручання, є динаміка чисельності жіночого населення в сільській місцевості України. Становище сільської жінки, незадовільні умови праці та життя спричинили міграцію жіночої молоді, яка майже у 2 рази перевищила міграцію хлопців, що знизило демовідтворювані процеси на селі, яке й нині зберігає сталу тенденцію до депопуляції.

Частка жінок вікових груп до 20 років і 21-30 років, що працювали в сільському господарстві України, становила лише 18,5% від загальної кількості. Основну ж частку працівниць сільського господарства становили жінки середніх (30-40 років) і старших (50-60 років) вікових груп, вони і визначали